

Федерація Українців в Злучених Державах.

М. ЦЕГЛИНСЬКИЙ

ІВАН ФРАНКО

Нью Йорк - New York

1918

Наклад Товариства ім. Івана Франка в Сейлем

Федерация Українців в Злучених Державах.

Tsehlyns'kyi, M
М. ЦЕГЛИНСЬКИЙ

Ivan Franko

ІВАН ФРАНКО

Ню Йорк - New York

1918

Наклад Товариства ім. Івана Франка в Сейлем

Виряжаючи в світ Івана Франка не дала йому доля ні панського роду, ні багатства, ні влади над людьми. В тяжкий час і в глухій стороні, в 1856 році, в галицькім селі Нагуєвичах, в родині селянина коваля вродилася та мужицька дитина, що мала вірости на великого поета, учителя і провідника українського народу. І одинокий ясний спогад, котрий лишило йому за собою його многострадальне житє, то був спогад скільки дитячих літ прожитих на селі.

Та вже малим хлопцем, в народній школі, він стрінувся з кривдою. Бачив як учителі, самі невчені і грубі, поважають богацьким дітям і знущаються над бідними, як за бідність, за мужицьке обличчє і звичай насміхаються і зневажають. Казав Франко, що вже з тої василянської школи в містечку Дрогобичи він виніс ненависть до кривди, до гніту чоловіка над чоловіком. Ту ненависть, котру зберіг до кінця, котра заставляла його весь вік заступатися за всіх кого зневажають і кривдять, на панськім лані чи в фабриці, в арешті, на улиці чи в сімі.

Школу і гімназію пройшов першим учеником і вже в гімназії почав писати поезії і оповідання, перекладати старинних і західних письменників і зачитуватись книжками. І від першої знакомості з книжкою він, як недужий свіжим воздухом, захопився бажанням пізнати собі все людське жите і знанє. Шукаючи шляхів минулого і виходу для теперішнього, Франко весь вік зостався вірним науці і книгам, поки смерть не перегорнула послідного листка перед його втомленими очима і не витронула пера з холодних рук.

З школи вертався літом до дому, пас худобу і помагав в польових роботах. Та на своє село вже дивився розкритими очима. Бачив сільських дітей малолітків, з дитинства обнятих тою трівною журбою за кусок хліба, котра їх не покидає аж до могили. Бачив змарнілі лиця, зчорнілі руки і людські уми безпросвітні, безпорадні і безпомічні перед вогами з усіх боків.

Хоч як тяжко і гірко приходилося Франкови в житю, та проте його, говорив, все дрюжю проймала думка, що якби не случай, якби не те що його батько був трохи більше тямучий і не зовсім бідний мужик і післав сина учитися, то він лишивби ся на селі, в тій тьмі і безпросвітности сільського життя, котрої його яенний розум боявся більш ніж сільської бідности і тяжкої праці. І в самій ранній мо-

лодости в нього зродилося непереможне почуте народного обов'язку, обов'язку помочі тій селянській масі, з котрої він виїшов. Хто случайно вискочив на беріг, той має обов'язок подати помічну руку братам потапаючим в тім морі нужди і тьми, що розлилося по рідних селах.

Скарби знання і освіти назбирані в наших головах ми повинні вважати довгом затигнути від наших простих неосвічених братів, котрий ми обов'язані з лихвою їм сплатити. Памятаючи те, ми будемо нашу працю вважати тільки нашим обов'язком, котрий не сповнити булоби тяжкою провинною рівною тій, як колиб ми обдерли бідних і обіли голодних. Так писав Франко в дев'ятнадцятому році свого життя, коли прийшов вчитися далі в університет, та не на те щоб вивчитися на урядника, адвоката чи попа, а щоб платити довг своєму народови.

Двацятьпять літ пізніше, оглянувшись на пройдену дорогу і зроблену роботу, він говорив: Мій український патріотизм, то тяжке ярмо вложено долею на мої плечі. Можу проклинати долю, але скинути ярма не можу. Моя праця не моя заслуга, а заслуга моєї мужицької крові. Не з любови я працюю, а з почуття собачого обов'язку. Щоб відплатити своєму народови за той кусок чорного мужицького хліба, котрим мене вигодували і дали вийти

в люде.Цілого мого житя мало, щоб той довг заплатити, довг за хліб, котрий мої хлопські родичі відняли собі від рота.

Свого ярма Іван Франко не скинув до смерти. На своїй службі він видержав до краю, сорок літ, доки не вив без сил зломаний тяжким житєм і тяжкою недугою. Тих сорок літ його житя, то був один важкий і неустанний труд, один великий і крайний подвиг на службі своему народови, своему краєви і своїй нації.

В час тяжкого лихоліття і в годину великої потреби віддав їм Іван Франко труд свого житя.

Галичина була і єсть найбільш бідний і найбільш нещасний український край, перенесла на собі найдовшу і найтяжчу недолю польського панования. Довговічний польський режім довів край до повної руїни, установив над ним самовладне право шляхецької самоволі, забрав для панів селянські землі і вигнав селян на панщину. Те історичне надбане Польського Королівства перейшло без зміни під теплу руку Австрійського Цісарства. Край лишився бідний і темний, з усім шляхецьким соціяльним і правовим ладом. Ще під контролею австрійського уряду пани встигли заграбити собі селянські ліси і пасовища, руйнуючи селян раз на завше. Навіть бурхли-

вий 1848 рік прошумів безслідно понад за-
бутою богом і людьми Галичиною. Темна і за-
бита народна маса не брала участі в боротьбі
за правові форми життя в Австрії. Тільки змі-
ни, що увільнені від панщини селяне з не-
вільних рабів зробилися вільними наймита-
ми-пролетарами.

Народної маси не торкнулося й те на-
ціональне відродженє, котре 1848 рік приніс
Галичині. Воно захопило собою тільки дуже
невеликий гурток духовної і світської інте-
лігенції. Тай її національне розумінє вичер-
пувалося в заяві національної окремішности,
що я, мовляв, не поляк а русин і греко-като-
лицького обряду.

Демократичні думки, що йшли з сходу,
не лишали сліду по собі. Щирі заміри Шаш-
кевича завмерли з його смертю. Шевченкова
поезія спалахнула і в Галичині, загоріла і зга-
сла. Для галицької інтелігенції, що виросла
в польській культурі і некультурности і в ав-
стрійських політичних умовах, Шевченко був
за радикальний, за мужицький, за православ-
ний. Вона прийняла від нього тільки жаль, що
було колись панували. Та не згодилася, що
більше не будем.

Від 1848 року українські духовні і світ-
ські інтелігенти в Галичині не переставали
надіятися, що їм дістанеться хоч частина га-
лицьких урядів, посад і почестей, зайятих

польською шляхтою і бюрократією. Малочисельні і без політичної сили вони надіялись здобути їх вірною і покірною службою правительству. В кожній справі піддержували його інтереси і були готові погодитися навіть з галицькими порядками і польськими панами. Українське відродженє в Галичині ні кришечки не перешкодило крайному сервілізму ви перед правительством, котрий зрештою не перевівся по нині.

Та не дивлячись на всю вірність і покірність галицьких Українців, конституцією 1867 року правительство віддало їх під повну польську власть в парламенті, соймі і адміністрації. Без піддержки в правительстві і не маючи ґрунту в народі галицькі інтелігенти втратили всяке політичне значінє, та проте не покинули політики. Тільки зневірившись в австрійській ласці дехто почав шукати російської.

Поміж народовцями і москвофілами велася завзята боротьба, звичайними в темній і морально не твердій суспільности способами, з доносами, підкопами, злобою і зрадою. На вні йшли безконечні сварки за мову, національність, азбуку і обряд. Чи писати фонетичною чи етимологічною правописею, хто русекій і хто руський, коли в церкві клякати і скільки раз хреститися. Різниця поміж обома партіями була дуже неглибока. Народовці мі-

шали українські, польські і латинські слова і називали ту мову народною. Москвофіли хвалилися що їх мова великоруська, та на правду шисали поганим жаргоном з церковних, великоруських, українських і польських слів. А поза тим різниці зовсім не було.

І москвофіли і народовці однаково далеко стояли і від великоруського і від українського життя. Навіть Шевченка відпекалися вже обі партії. Обі партії розуміли, що оборона народности те саме що збережене чистого греко-католицького обряду і що інтереси духовенства єсть справа народа. Обі партії розуміли політику як петиції і прошення правительству, найбільш в таких справах як щоб прибільшити платню митрополиту або дати йому вищий титул. Обі партії однаково забігали собі правительственної ласки.

Для свого народа і його дійсних потреб народовці і москвофіли були також чужі як польські шляхтичі і австрійські урядники. Також вважаючи себе природними начальниками народа, інтелігенти обох партій відносилися до нього з однаковою погордою, лаяли за пянство, ліниство і непослух. Обі партії говорили про потребу народної просвіти, але дійсної просвіти боялися одні й другі. Популярні видання не торкалися ні політики, ні соціальних питань, ні економічного положення селянства. Як хлопovi дати землі, то він ляже

під грушку і не буде нічого робити, — рішив народовець Сушкевич. І москвофіл Зубрицький стояв за таку просвіту: для простолюдина доволі молитвенника, катехизиса і псалтиря. Духовенство мало перевагу в обох партіях і обі партії укріпляли народ в вірі, видавали для нього Життя Святих, організували коло церкви і для церкви.

Непричасні до тих партій і до тої політики українські селяне видержували шляхецьку експлуатацію і притиски уряду, платили податки, переносили ліцитації, робили шарварки, постили в піст і недоїдали по пості, пріли в жнива і мерзли на морозі, тай тягнули свою біду як могли, безсильні перед природою і громадськими порядками. Мали права на папері і обовязки на плечах. Конституція забезпечила політичні права за пануючою клясою. А яке право давала мужикови австрійська конституція, те забирала назад галицька практика. А хоч і мав мужик яке право, так не знав що його має. Політичного розуміння було в нього стільки, що єсть у Відни цісар, котрий що захоче те й зробить. Що єсть якась конституція, парламент, політична боротьба, свобода печаті, зібрань, організації, сорок літ тому назад по галицьких селах воно нікому й не снілося. Ніхто не знав що таке зібране і товариство, ніхто газет не читав. Стара біда крішко стиснула людей і лю-

де кріпко держалися старих звичаїв. Молилися в церкві, пили в коршмі і на виборах вибирали шляхтичів, за п'ятку або за вязку дров.

З того моря тьми добувся молодий Іван Франко на верх, до світла, і з почутем твердого обов'язку подати помічну руку погібаючим братам. З тим бажанням прийшов в 1875 році в львівський університет, шукати доріг і товаришів для своєї праці. У Львові, в центрі галицького життя, він раптом опинився в українській громаді зайнятій безконечними сварками, як не за особисті справи, так за мову, правопись, народність і обряд. В тих сварках не міг найти ні ладу ні ціли, ні відповіді на томлячі душу питання, ні виходу для народного горя.

Той вихід показав йому Михайло Драгоманов в соціалізмі. Під впливом Драгоманова Франко познакомився з демократичною і народницькою великоруською літературою, з західно-європейською наукою, з тогочасними працями по соціології і економії і соціальним рухом в Європі, і став соціалістом. Соціалізм мав рішальчий вплив на його особисте життя, діяльність і відносини до громадянства.

Передівсім дякуючи соціалізови великий поет Іван Франко став українським поетом, а не великоруським або навіть москвофілсько-жаргоновим. З початку він хитався

то на один то на другий бік і велике питання того часу, чи українська мова самостійна чи тільки відміна великоруської, Франко все називав найшухстїйшим питанням в свїті. Але як соціяліст він рішив писати для народа і тою мовою котру галицький народ розуміє, значить українською. І гої народної мови він не відрікся в своїй поезії.

Як соціяліст Франко обернувся проти обох партій, з безпощадною критикою українських громадських діячів в Галичині і їхньої діяльності, праці, освіти, енергії і характеру. Та критика не проривалася в нього весь вік, в перших часах злобна, болюча і пекуча, під кінець холодна, зневажлива, історична.

І замість їх брудної і самолюбної політики і пустих язикових і правописних сварок він виставив нову і небувалу в Галичині платформу. А власне справу оборони робучого народа і його соціяльних інтересів, боротьби проти громадської, клясової і економічної несправди. Франко перший в Галичині розкрив ту несправду, що тягарем безпросвітної нужди налягла на галицькі села і містечка, і перший побачив національну справу в реальнім добрі народа, в підйомі політичного значіння і економічного добробуту народної маси.

І Франко перший в Галичині обернувся до селянства в справах науки і політики. Перший проповідував йому дійсне знане замість

релігійних і історичних казок. Перший поставив політику не як прошене до уряду і вижданє його ласки, а як освідомлене і самодіяльність народної маси. Видавав перші газети, в котрих писалося про політичні і економічні справи, перші брошури по політичній економії, про земельне і робітниче питаннє, соціалізм. Перший в Галичині вчив народ розуміти свою кривду, своє право і свою силу. Сегодня народне віче найзвичайніша річ. Але перші селянські віча в Галичині, то був цілий політичний і моральний перелом.

Франко був одним з перших соціалістичних пропагандистів поміж галицькими робітниками, належав до першого робітничого комітету, організував робітників в Бориславі, Дрогобичи і Львові, писав в польській соціалдемократичній пресі. В 1877 році був перший в Галичині соціалістичний процес і поміж иншими судили Франка.

Проти нього повстало все інтелігентне українське громадянство того часу, клерикальне, неосвічене, егоїстичне і заполохане. Народовці обвинили Франка за зраду народа, москвофільство, обрусіне, і в купі з москвофілами за соціалізм і атеїзм. Москвофіли обернулися просто до поліції і Франка арештовано. Перших соціалістів не щадили, держали в голоді і холоді, копали і побивали. По словам Франка, дев'ятимісячний засуд впав на

нього несподівано як серед улиці цегла на голову. Такі цегли падали на нього раз у раз, та від першої було тяжко. Ще тящій був громадський засуд. Як від зачумленого і злочинця відщуралося від нього все галицьке громадянство. Виключили з товариств, заборонили приходити читати газети в Просвіті, відверталися на улиці. По його словам, заставили під плотом умирати.

Франко не помер. Пройшов час і самим народовцям понадобилась для їх видань його літературна образованість і політична свідомленість, праця і талан. І своєї праці Франко не жалів ніде, де вона могла бути корисна для загалу. Але своїх думок не ховав і своїх змагань не зрікався. Такі були від початку до кінця відносини поміж ним і інтелігентним українським громадянством в Галичині. Сходилися на час і розходилися на довго. Вони щуралося його за його опозицію до уряду і арешти, лаяли за революційний дух його поезії, за правдивість повістей, за політичний радикалізм, чого доброго за симпатії для російської України, виклинали за соціалізм і безбожність. Раз відобрали в нього редакцію літературної часописи і ще раз однодушно прокляли просто за повість неприхильну для Єзуїтів. Він картав їх за неуцтво, неосвіченість, моральну тупість і політичну реакцію.

В незгоді з своїми, в боротьбі з урядом, арештами і конфіскаціями, пройшло перших дванацять літ Франкової літературної і просвітної діяльності і соціалістичної пропаганди серед української молодіжи, робітництва і селянства в Галичині. Тяжкі були роки, але прийшли ще тяжчі і підліїші.

В 1887 р. почала у Львові виходити газета Правда. Дуже прихильна для австрійського правительства, дуже делікатна перед польською шляхтою, промовчуючи австрійсько-шляхецьку господарку в Галичині, вона всею силою з крайне націоналістичними закликами звернулася проти Росії і проти російського народу. Хоч видавана невідомо ким, Правда відразу обявила себе голосом всеї України, а всіх хто не годиться з нею, зрадниками і ворогами української справи.

Першому Михайлу Драгоманову, котрий ціле життя боровся з соціальною і політичною кривдою російського ладу, Правда видалася дуже підозріною брехнею. Як-то ті Галичане, такі покірні і наполохані перед своїми панами і своїм правительством, раптом поробилися такими революціонерами проти далекої Росії? З відки в тій темній Галичині десь взялися такі незвичайно культурні люде, що їм російська некультурність спати не дає? Тайна скоро виявилася. На га-

зету давали гроші польські пани і австрійське правительство. Не могучи здушити українського руху, вони задумали дати йому вигідний для себе напрям, відвернути увагу галицьких Українців від австрійсько-польської кривди в Галичині до російської кривди за кордоном. Зисък бувби очевидний. Росії воно не зашкодить, як заховані у Львові патріоти лятимуть її ізза тисяч миль, а в Галичині уряд і шляхта будуть мати спокій перед українською агітацією. Тай ще була тоді небезпека війни з Росією і австрійське правительство хотіло дешевим коштом погодитися з Українцями.

Підготовивши ґрунт Правдою галицький намісник граф Бадені від імени правительства предложив Українцям згоду. Правительство давало їм скільки формальних уступок: скільки університетських катедр, гімназій і народних шкіл, скільки мандатів в парляменті і соймі враз з тихою обіцянкою, що на виборах піддержить їх навіть жандармською помічю, скільки вищих урядових посад буде обсаджено урядниками Українцями, українська мова матиме деякі права в публичнім життю, уряді і школі, будуть поміщені українські написи на урядових будинках, і передівсім, — правительство возьме під увагу слушні домагання Руспнів. За те українські політики мають жертвувати селянську справу, не бу-

дуть заступатися за економічні інтереси селянства проти шляхти, покинуть політичну і соціальну агітацію по селах, будуть піддержувати правительство і будуть помагати йому душити в українськiм народі так звані протидержавні елементи, значить з одного боку москвофілів, з другого радикалів і соціалістів. Така була пропозиція.

Українські політики згодилися. Вони ще не покинули були політичного становища своїх батьків з 1848 року, що українська справа в тім, мовляв, щоби власть, почести і гонори польської шляхти хоч в часті перейшли на українську духовну і світську інтелігенцію. І от тепер траплялася нагода, відкривалися катедри, мандати і посади. Українська інтелігенція дуже нерадо, тільки під примусом шляхецької самоволі з одного боку і радикальної агітації з другого, пішла на дорогу народної політики і агітуючи по селах все дріжала, щоби її не підозрівали в якимсь радикалізмі або соціалізмі. І от єсть нагода відректися тої народної маси, котрою вона все явно або тайно гордувала, показатися приятелями пануючого ладу і доказати свою лояльність не тільки словом, а й ділом, поборюючи протидержавні елементи. Саме цісарське правительство обернулося до них, те правительство, до котрого вони даремно зітхали три-

цять літ, обіцяло взяти під увагу слушні домагання Русинів.

Як сьогодні не то цісарський намісник, а який небудь консуль заявить, що правитель-ство возьме під увагу слушні домагання Українців, то не то в Австрії а й в Америці українські політики, попи і редактори з радости цапки стають. І не подумують, що правитель-ство може сказати і здурити і не взяти під увагу їх слушних домагань. І хоч і візьме, так не схоче їх сповнити. А як і схоче, то кінець кінців слушним признає домагане, щоб Українцям можна було емігрувати, а всі прочі неслушними. Чи-ж можна дивуватися, що трицять літ тому назад українські політики і попи зробили через посла Юліяна Романчука заяву, що вони годяться? Се була та славна польсько-руська згода 1890 року, ще один час австрофільської горячки і ще одна зрада української інтелігенції проти українського народа.

Згода скінчилася так, що ласкаве цісарське правитель-ство заманило великих українських політиків в горох і обдерло до сорочки. Вийшовши голими на дорогу вони засоромилися і відреклися тої згоди, що робили в горосі. Та було пізно. В народі пішла політична деморалізація, поширилася недовірчність до своїх провідників і український рух так послаб, що ще сім літ пізнійше народовці

не сміли стати самі до виборів, але вірні своїм принципам безпринципності і коннахтів звязалися з тими-ж москвофілами, котрих ще недавно присягалися побивати.

Та згода лишила по собі так звану угодову партію, гурток пошів, урядників і учителів під проводом посла Олександра Барвінського. З програмою католицької правовірності і вірності Австрії, українського націоналізму і політичної поміркованости, вони служили галицькій шляхті і австрійському правительству і за те правительство нагороджувало їх урядами і грішми і заставляло старостів і жандармів переводити їх вибори до парламенту і сойму. На протязі двадцяти літ вони в парламенті, соймі і перед світом від імени Українців піддержували реакцію в Австрії, боронили шляхецьких і правительстєнних інтересів, відбріхували всю галицьку кривду і нужду українського селянина, доносили на селянських агітаторів, білили всю чорну політику австрійського і галицького уряду, заступалися навіть за такі справи як кроваві галицькі вибори або воєнне право проти чеських робітників.

Загальна виборча реформа забила ту партію. Звісно, її дух не перевівся в галицькій політиці до сьогодні.

В той час коли творилася згода і зрада, був один чоловік в Галичині, про котрого всі

знали, що він свого голосу не подасть за згоду з пануючими і за зраду народної справи. Щоби упередити і скомпрометувати його опозицію, Франкови ще раз кинули цеглу на голову. Знаючи про його зносини з російськими соціялістами і Українцями з Росії, в 1889 році його ще раз арештували і зробили судовий процес за зносини з Росією. Звісно з урядовою Росією ніяких зносин в нього не було і в слушний час його мусіли випустити на волю.

Той час і слідуючі роки, се час самої блискучої і самої успішної політичної діяльності Івана Франка. Даремно проти нього знов обрушилось все українське громадянство в Галичині. Даремно за протести проти згоди з правительством в 1890 році обвиняли його в москвофільстві, і даремно за виступи проти союзу з москофілам в 1897 році його представляли як польського журналіста. Даремно головна українська газета Діло не переставала лаяти його руйнуючим духом, чоловіком без честі, скаженою собакою і вовком. Ти брате патріот, а я собі собака, — відповідав Франко, і в програмових і полемічних статях, сатиричними поемами і на народних зібраннях переводив дійсне руйнуючу критику тої брудної, самолюбної і рабської політики, котра представляла себе за єдино українську і патріотичну.

Се була критика того патріотизма, котрий українську справу бачить в урядах і посадах для Українців, в написах на поштових скринках і залізничних білетах. Українська народна справа, показував Франко, се бідність і безправність народної маси, справа землі, лісів і пасовищ, визиску, тяжкої праці, еміграції, голоду. Се була проповідь відданости інтересам селянства, і осуд тої політики, котра їх зраджує задля користі духовних і світських кар'єристів. Се було демаскованє їх гешефтів, торгів, коншахтів, компромісів і уступок в парламенті і соймі, проти котрої Франко виставляв політичну просвіту народа, організацію галицького селянства і робітництва і масову боротьбу за власть в краю і державі. Се був насміх над довірем до офіційальних та неофіційальних заяв намісників, міністрів і всяких так званих високопоставлених осіб, і доказ, що тільки дійсна сила народа може запевнити йому політичний успіх. Се був протест проти звязування української справи з австрійською політикою і греко-католицькою церквою, проти того австрофільства і клерикалізма, котрі відривають галицьке українство від загально-українського життя і культури і від мас українського народа в Росії. Се був осуд тих ганебних доносів правительству, котрими побивали себе взаємно народовці і москвофіли. З москво-

фільства, говорив Франко, можемо тільки ми самі себе вигоїти, і ні австрійський уряд ні польська шляхта не мають права рішати, хто з нас добрий Українець і хто кепський, чи ми маєм бути Українці, Русини чи Великороси. І се був заклик до боротьби проти громадської неправди і соціальної кривди і проти її представників, тої галицької шляхти і того австрійського правительства, до котрих на службу все верталися українські провідники в Галичині. Се було питання поставлене їм Франком: що буде з панськими льокаямц, як самих панів викинуть за двері? Питання, на котре вони й доси не відповіли, та на котре відповідь повинна скоро прийти.

В час тяжкого морального і громадсько-ко занепаду Іван Франко тормосив глухі сумління, будив ліниві мозки, карав захланні руки. І разом з тою цілющою моральною акцією творилося велике громадське діло відродження. Для боротьби з панамі і панськими льокаями Франко з товаришами і з помічу Драгоманова починають в 1890 році організувати українську радикальну партію в Галичині.

За останних двадцять літ радикальна партія так перемінлася, що сьогодні вона нічим не відрізняється від націонал-демократичної. Але зовсім не так було в перших роках. Початки радикальної партії становлять

початок українського народного відродження в Галичині.

Прийнявши соціалістичну програму радикальна партія заперечила освячену в Галичині згоду з пануючим соціальним і громадським ладом і виступила з гаслами його основної переміни. Покидаючи втерту галицьку дорогу згоди, компромісів і уступок, виступила на шлях боротьби. Покидаючи стару вузько-національну, яzikову і церковну політику, виставила як мінімум своїх домагань основні соціальні і політичні реформи, в інтересі маси народа, галицького селянства.

Се була перша партія в Галичині, котра обізувалася до українського селянства не в імя беззмістного патріотизма, історії, церкви або обряду, а в імя його власних наболілих потреб. Радикальні агітатори приходили на села виясняючи селянам справу бідности, здирства, утисків, заграблення селянських земель і лісів. Вчили їх розуміти значіне організації, солідарности, кооперації, економічної боротьби, стрейків. Показували їм їхне положенє і права в державі, вагу політики і виборів. Поширювали книжки і газети.

Радикальна партія була перша народна і демократична українська партія, перша політична організація, в котрій вже не гуртки поців і інтелігентів, але маса галицького народа, селянство, находила вираз для своєї по-

літичної волі і інтересів. І хоч її політичні успіхи були невеликі, так радикальна агітація зробила цілий переворот в тисячах мужицьких душ. Той безпомічний, безпорадний і безпросвітний галицький мужик, приймав доси свою нужду як допуст божий і безвихідну конечність, раптом побачив її причини і вихід з неї. Той мужик, що доси хибав в чарці горілки міг знайти собі хвилю потіхи, раптом почув моральну полекшу в тім щоб зійтися і заявити про свої кривди і потреби. Забитий і заляканий, що доси гнувся і дріжав перед кождим паном і підпанком, раптом пізнав свою силу. Той мужик, на котрого доси його пан дивився як на худобу і його піп як на п'яницю і лінюха, почав виявляти високі прикмети ума і характеру. Наче з під землі виростали самі селяне агітатори, нераз обідрані, босі, бувало й неписменні, та вмючі просто, розумно і дотепно розказувати про мужицьку долю й недолю і розносити по селах добру новину. З усіх кінців Галичини горнулися за нею селяне, сквапно приймаючи кожде слово науки і просвіти, щиро вптаючи всякий щирий замір і добру волю. За загальну справу вони жертвували собою, переносили урядовий терор, судові кари, знуцання жандармів і арешти. Під впливом радикальної агітації розпростувалися мужицькі хребти, провиділи очі, і хоч не

впали кайдани з рук і ніг, але мужицький ум визволився з п'ятьсотлітньої неволі.

Головним радикальним агітатором був Іван Франко. Редагуючи селянські газети, пишучи агітаційні брошури, перекидаючись з воза на віз і з села в село, він платив свій довг народови. І разом з тим, проклятий націоналістами і зневажаний патріотами, він робив живе діло українського народного відродження.

Відроджене українського народа в Галичині не таке давне як пишеться по книжках. Воно ще не почалося тоді, як перший раз в галицькій церкві священик сказав свою проповідь не по польськи, а по українськи. Воно не почалося ще й тоді, як перший галицький письменник перестав калічити німецьку мову і покалічив свою рідну, пишучи славословіє цісареві на іменини. Воно почалося щойно тоді, коли перший український мужик Галичині почув себе чоловіком.

Радикальний рух заворушив українські села. По містах росла в силу польська соціал-демократія. Серед польських селян кріпшала демократична опозиція так званої людової партії. Здавалося, що вже на виборах 1897 року спільні зусилля зломлять шляхецьку перевагу в Галичині. Та сталося не так. Намісник граф Бадені, той самий за котрого

народовці лаяли Франка скаженою собакою, здушив опозицію масовими арештами, терором і шахрайствами при виборах і в кінці жандармськими багнетами. Наперекір всім надіям успіх польських опозиційних партій був незначний, а українським селянам вибори принесли тільки тяжкі переслідування, кровопролиття і повну поразку,

Та поразка була тяжким ударом для Франка, котрий в агітацію вложив свою працю і силу і сподівався побіди для галицької демократії. Та ще тяжчі удари зломли його політичну енергію.

Від двадцяти літ його політична діяльність стреміла до того, щоби спільною силою польського і українського робучого народа звалити шляхецьке панованє в Галичині. Для того він заходився, щоби заснувати спільну галицьку робітничу партію для спільної політичної і соціальної боротьби. Для тої самої цілі працював в польській соціал-демократичній і людовій партії, агітував і організував для них польських робітників і селян. І от по двадцяти роках спільної праці Франко звірився в добрій волі польської опозиції. Всі польські партії, писав він, приймають без протесту ті шляхецькі заходи, що хоч можуть вийти на шкоду польському мужикови і робітникови, але в більшій мірі можуть пошкодити та докучити Українцям; всі польські пар-

тії затемнюють соціяльний бік всякої справи, ігнорують його з національних польських мотивів.

З другого боку Франко від початку не щадив свого труду і не минав нагоди, щоб загітувати українську інтелігенцію в Галичині і заставити її на службу тій справі, котрій сам служив, інтересам селянства. Росчароване до польської опозиції наблизило його ще раз до українських народовців. Тверда школа графа Бадені провчила їх трохи і в 1898 р. з народовців і деяких радикалів зорганізувала ся націонал-демократична партія, вже без старих вірноцісарських і вірнокатолицьких заяв і з мінімальною радикальною програмою. Але програма програмою, а люде людьми. Ми радикали, писав Франко, потратили багато літ праці і заходів на здобуванє інтелігентів і можу заявити, що здобули тисячі росчаровань і один великий шик в результаті. Скоро розбилася і та послідна проба його спільної праці з галицькими політичними організаціями. Ще в тім самім році він ввійшов з націонал-демократичної партії і взагалі з політичного руху.

Від 1898 року Франко присвятився майже виключно науці і літературі, на громадське житє дивився вже тільки як обсерватор, критик або поет, та діяльної участі в нім не приймав.

Як той монах давних часів, — тепер таких вже не буває, — про котрого розказують старі оповідання, що почувши в собі голос божий покидав дім, родину і маєтки і йшов служити богу, так Іван Франко задля служби своєму народови відрікся радостей життя, особистого щастя, самого себе. В молодості прийняв на себе арешти і тюрму, душився на тім дні, котрого пам'ять заховується в його повісті, задихався в неволі, темноті і бруді. Був час, коли випущений з арешту та засуджений громадянством, зморений і недужий лежав в горячці і голоді дожидаючи смерті. Був час, коли як бездомного злочинця жандарми відводили його славним галицьким шупасом до рідного села. Вийшов був з нього з твердим заміром і молододою надією розбити вікові пута і вигоїти рани мужицького життя, а вернувся босими і пораненими ногами, сам закований і побитий.

Доки було його політичної діяльності, доти влади карали як небезпечного агітатора, докучали слідствами, процесами і конфіскаціями. Доти й українські громадяне в Галичині цуралися його, виключали з свого товариства, лаяли, клеветали і побивали. Навіть його поезію вважали собі провокацією і скандалом. Вона поражала все клерикальне і буржуазійне галицьке громадянство своїм соціально-революційним змістом, оповідання з

селянського і робітницького життя скандалили неосвічену публіку своєю чорною правдою.

Ні літературна ні політична діяльність не давали Франкови прожитку. Майже всю громадську роботу, агітаційну, писменську, видавничу, приходилось робити даром, а то й докладаючи з свого скупого заробітку. Кусок хліба собі і сім'ї заробляв щоденною журналістичною роботою в польських газетах, відробляючи, як говорив, Полякам панщину.

В 1895 році траплялася йому можливість скинути ярмо панщини і посвятити себе всеціло рідній науці і писменству. Професори львівського університету вибрали його на кафедру староруської і української літератури. Але правительство не згодилося, щоб радикальний агітатор був професором в університеті. Недовго потім заострені польсько-українські відносини заперли йому доступ до польських газет і лишилася тільки випадкова робота в російських, чеських і німецьких. Випадкової роботи було мало і в сорок другім році життя Франкови, вже славному поетови і громадському діячеві, грозилла сліпота від темної хати і голодна смерть жінці й дітям.

Щойно в 1898 році в реорганізованім Мпхайлом Грушевським Науковім Товаристві імени Шевченка, до котрого в свій час народовці теж не хотіли допустити Франка,

щоб товариство лишилося в руках їх дуже мало наукових проводирів, він врятує най-шов можливість спокійної праці і як так забезпеченого життя.

В 1908 році Франко занедужав і в тяжкій, томлячій і безвихідній недугі, в болю і ранах, промучився вісім літ, до смерті.

Ціле Франкове життя представляється як одна велика важка і неустанна праця віддана народови, краю і нації. На своїй вірній і самовідреченій службі він робив все що треба було. А в час повного занепаду і руїни треба було всего, не було нічого. І він робив всяку громадську роботу, не цурався жадної. І було тої роботи більш чорної ніж білої, такої що навіть пам'яті по собі не лишає.

Я був, говорив Франко про себе, тим пекарем що пече хліб для щоденного вжитку. В кождім часі я дбав про те, щоби відповісти потребам хвилі і заспокоїти злобу дня. Я ніколи не хотів ставати на котурни ані щадити себе. Я ніколи не вважав свого противника надто малим. Я входив на всяку арену, коли боротьба була потрібна для вияснення справи. Я знаю, що з моїх творів дуже мало перейде до пам'яті будучих поколінь, але мені байдуже, я дбав поперед усього про теперішних, сучасних людей.

В часі коли робітничий рух в Австрії

тільки що починався, коли велика новина соціалізма стягала на себе урядові репресії і проклони громадянства, він вів пропаганду поміж українськими, польськими і жидівськими робітниками в Галичині, читав їм відчити, говорив на зібраннях, організував робітничі комітети, працював в соціалістичній пресі. Він перший широкою соціальною і політичною агітацією зрушив галицькі села, єднав українських селян для боротьби, доставчував їм політичну й наукову літературу.

Видавав газету за газетою і журнал за журналом і не звіруючись все новими невдачами починав все нові видавництва. Сам писав, сам коректував, сам вязав і розсилав. Не було прогресивного видання в Галичині, де не містивби політичних статів, дописей, рецензій, заміток і фейлетонів. Не було появи в культурнім громадським, політичним життю України, Галичини, Австрії, Росії, на котру не відповібби своєю помічю, оцінкою, критикою чи протестом.

В темну й забиту Галичину вносив просвіту й науку, неосвіченому і клерикальному громадянству накидав переклади книг з філософії, соціології, економії, історії і політики. Перекладав світових поетів і письменників, захоплювався кожним новим твором людської думки і громадських змагань і кожний хотів присвоїти свому народови.

Творив українську науку і соторив її в Галичині, досліджував минуле й сучасне українського народа, його культурну, соціальну і політичну історію, його жите від староруських пісень і казок аж до теперішнього економічного положеня селянства. Збирав для будучої науки матеріали археології, етнографії і фолклору.

Писав повісти, оповідання, драми, ліричні поезії, вірші, був перший не провінційнальний галицький, а великий український поет, спільний для всеї України.

Лишив по собі сотні книг і книжок, тисячі статів і всю велику та невидну працю в громадськім житю і наукових товариствах, на зібранях, нарадах і засіданях.

В труді важкім і руйнуючім, неустаннім і різнороднім без міри, згоріло все його жите. Здається, наче трудом своїх рук і мозку, пожертвованем всего життя він хотів відробити і відкушити все що за сотні літ було занедбане й утрачене ледачими попередниками.

А якіж результати?

Для будучих поколінь України лишаться результати наукової праці Івана Франка, його досліди давної й нової української літератури, історії, фолклору, етнографії, археології. Для пізнаня українського народа, його минувшини й теперішности, Франко зробив

безмірно більше своїми річевими і основними студіями, ніж пустим язиком довершили ті крикливі патріоти що лаяли його за млявий патріотизм а то й зраду нації. Під українознавство положив тверді основи, на котрих ще довго буде опиратися рідна наука. Врешті своєю науковою і письменницькою діяльністю він наблизив Галичину до живої струї українського життя понад Дніпром, творив культурну спільність всеї України, розєднаної державними кордонами, політичними впливами і релігійними пересудами.

Для будучих поколінь лишиться поезія Івана Франка і передівсім як великий поет України він перейде в будучність народа.

В українську літературу він вніс те, чого в ній доси було дуже мало, а в галицькій такти зовсім не було, а власне правдивість. Казав Франко, що всі його повісти частина його життя, з дійсними людьми і дійсними фактами. І так як доля піднімала його на верхи і спускала на саме дно, його громадська діяльність захоплювала все галицьке громадянство, його ум і чує проймался всім людським, то й його повісти і оповідання зявляються живою і всесторонною картиною людського життя в Галичині другої половини девятнадцятого віку, в усіх його проявах, формах і типах.

Селянські діти, живі, дотепні, з добрим і кепським чуєм, мало охочі до мертвої на-

уки, та цікаві до знаня, новини, гри і забави, їхні шкільні трагедії, побої за зле написане слово або загублений олівець, їхні дрібні радощі дома, на ріці і пасовиську. Сільська молодість з знесилюючою працею і все перемагаючим житєм, пісенею, коханєм. Галицький селянин з спомином панщиняного хліба і панщиняного батога в своїй душі, обнятий всеобемлющою журбою за кусок хліба, безпомічний перед ворогами з усіх боків, наном, урядником, жандармом, коршмарем, лихварем, попом, адвокатом, банком. Пролетарі-робітники і богачі-спекулянти в нафтових копалнях Борислава, нужда, злочин, пристрасти, моральний упадок капіталістичного розвитку, насміхаючогося над тими кому забрав силу, здоровлє і щастє. Львівський спрота-уличник підростаючий для тюрми, дівчина викинута на вулицю гріхом своєї крові і облудою громадської чесноти, зморений мўляр що розбивається на каміню як безіменна жертва громадському ладови. Жидівський хлопець що рветься до світла і гине в темній тюрмі, старий конокрад що шукав правди поміж людьми і людьми був вигнаний поміж злодіїв, розбійник-авантюрист з романтичною душою і людським чутєм, і убійник загубивший на дні життя людську подобу. Маломістечковий паук, що помалу осотує дрібноміщанську сімю, і капіталіст-спекулянт, що пролетаризує

цілі мужицькі села. Священик чоловіколюбєць, що приймає на себе недолю своїх вірних, за котрих відповідає перед своєю совістю, і вимуштрований католик-місіонар, що везе нещасним холмєським мужикам благословеннє папи римського, і нещасні мужики що терплять за унію і католицизм сподіваючись від них помочі для своєї безмежної нужди і за всі терпіння дістають папське благословеннє і єзуїтський наказ далі молитися. Польський староста острий-преострий і український політик хитрий-прехитрий і патріот покірний-препокірний. Мужицька хата і стодола, толока, ліс і поле, ковальська кузня і ремісницький варстат, фабрика і копалня, пролетарський шинок і передміські переулки, суд і тюрма, ліцитація і ярмарок в містечку, готель і залізнична стація, редакція газети і урядова канцелярія, міщанський дім і панські салони, галицьке село з своїми глухими болями, великоміська буржуазія з своїми скритими ранами, провінціональне урядницьке багно, і так далі і так далі, все людське жите в Галичині тисячу картин пересувається в Франкових повістях і оповіданнях.

Франкові сучасники тай дехто з теперішних письменників, тих що гірку і чорну дійсність люблять піденпати солодким, підкращувати рожевим і заглушувати плаксивим і крикливим, закидали йому, що власне

в нього все жите виходить надто гірке, чорне, погане, хоре, безнадійне, і що в його творах за мало серця, чуття, любови для людей і народа. Закидали, що він наслідус французького письменника Золя, котрий учив, що поет повинен списувати тільки вірну, правдиву і точну дійсність і не виявляти своїх власних поглядів і почувань, і сам в богатых повістях списав так розвій і упадок буржуазної суспільности у Франції. Чого доброго той реалістичний напрям в літературі звязували в нас нераз з соціалізмом. На ділі соціалізм тут ні при чім, і не Золя установив реалізм в літературі, а принесло його з собою саме жите. Відколи воно здемократизувало ся і людьми почали вважатися не тільки царі, князі, лицарі, артисти, а й прості люде, міщане, селяне й робітники, з того часу й писменство перестало займатися самими великими і прекрасними подвигами, а зійшло в низ, до простого нераз чорного та гіркого жита. І від коли люде почали розуміти, що не сам чоловік по своїй вольній волі творить свою долю й недолю, а що жите, діла, думки і почування чоловіка скла даються під перехресним впливом посторонних сил, спадщини по батьках, здоровля, хориби, житейських відносин, товариства, праці, з того часу й писменство почало придивлятися до мужицької хати, пригородської вулиці, фабрики і шинталю так-же як до палацу,

і в загалі до всего, в чім чоловік живе, впростає, любить ненавидить і творить свої праведні і грішні діла. Поза тою конечною правдивістю Франко нічим не підходить до Золя, з окрема він зовсім не ховає свого чуття, симпатій, любови і гніву. І коли не заявляє їх крикливими і плаксивими словами, так просто тому що він поет і має силу виразити їх глибше ніж пустим криком і марним наріканєм.

Перше всего, людській праці віддане його найглибше чутє. Здається нема другого поета, котрий з таким живим спочутєм, любовю і розумінєм опшеувавби тверду, добру і дбалу роботу. Роботу того коваля що кує залізо, столяра що струже в столярни, муляра що будує дім, хлібороба що оре землю, молотить збіже, кладе стирту. Так як поеми давних часів величали завзяті бої і войовничі подвиги, так Франкові оповідання зявляються звелччанєм людської праці і робучих людей. І що друге, то його спочутє віддане всім, кого жите здушило на дно, кого кривдять громадські порядки, кого толочить насильство. Мужикови споневіряному віковою неволею, безвольному наймитови праці, дитині заговканій без ласки, жінці зявленій сімейною брутальністю, безвинному злодієви і дівчині витронутим за поріг суспільности, всім, кому

жите відмовило сонця, світла, спочинку, радості.

Та вся сила чуття і мисли поета найшла свій вираз в його ліричній творчості, в піснях. Вона виявилася відомою каменярською поезією, революційними призивами до боротьби з громадською неправдою і неволею, панством і рабством, тьмою і брехнею, і лютим глумом для патріотів-ботокудів, глухих, брудних, самолюбних і лукавих. Разом з тим ліричні вирази всеоб'ємлющої нужди, злиднів і безутішности мужицького миття, плач над людською долею, сирітством, кривдою, горе жидівських погромів, тюремні пісні з тугою за сонцем і ненавистю до гвалту чоловіка над чоловіком. І все глибше і більш болюче верталося в його поезії спочуте до мужицької долі, сіл невеселих, турбот безвихідних, похилених хат і емігрантських вагонів. Тільки бунтарські прізиви замінялися безмірним жалем. Далі поезія обняла минуле й будуче народа, всі ті сльози пролиті, болі неситі, надії розбиті, що склалися на його минулу долю, всю тривогу будучих днів, грізних і темних. І поруч з народним горем в поезії находили свій вираз особисті переживання поета, непроглядні дні журби і короткі моменти щастя, довгий жаль і невгасаюча туга, пориви і сумніви, біль життя і питання смерті.

Та говорити про поезію, Франкову тай

всього иншу, не має ціли. Вона жива тільки такою, якою сотворив її поет, і тільки сама промовляє до живих людей. І доки будуть на Україні живі люде, доти житиме для них та пісня, в котрій Іван Франко сказав горе і муки, падії і пориви свого і народного життя.

Але треба памятати, що та пісня творилася случайно, мимоходом, тоді коли він иншої роботи не міг робити, в залізничім вагоні, в арешті, по дорозі в бібліотеку і редакцію, в глуху цівніч, коли стомлені очі мусіли віддорватися від книжки чи рукописи. І чим більша його повість, тим більш нескладна, нерівна, недовершена, а то й зовсім не скінчена. Він не мав коли. Треба тямити, що через двацятьпять літ свого найліпшого віку і невтомного труду Франко не літературну творчість вважав своїм головним завданєм, а громадську роботу і в неї вкладав свою силу, мисли і чутя. Весь труд був відданий народови тай народним цілям служпла в великій мірі його поезія.

А які-ж результати? Які наслідки того, що він навчав, пропагував, агітував, накликав, критикував, картав, будив розум і совість? Який успіх його громадської проповіді, агітаційних, політичних, полемічних і критичних статів розкинутих тисячами по позовклім газетнім папері остатних десяти-

літь, який успіх газет, брошюр, промов, закликів, віршів? Який слід лишив по собі його каменярьський молот, його великий труд на службі народови, красви і нації? Де та велика зміна, для котрої він страждав і трудився?

Зміни в нашім народнім життю не видно. Не вичерпав Іван Франко своїми двома руками тої глибокої нужди, горя й тьми, що залили галицькі села. Не розбив тої скали, що налягла на мужицькі плечі. Всім трудом свого життя найвірнійший мужицький син не здійснив своєї молодої мрії, не здобув українському селянству в Галичині ні землі, ні волі, ні світла. Лишилося шляхецьке пановане, урядницькі притиски і сілська бідність і безпомічність. Лишилися села невеселі, похилені хати і зморені люде, непосильна праця, визиск, нужда, безпросвітність, сліпа віра, бідні надії і велике горе.

Не здійснилися навіть ті неустанні заходи Франка, щоб громадську діяльність в Галичині, українську політику, звязати з соціяльним і політичним визволенням народної маси, передівсім селянства. Якби-би національних, радикальних, а то й соціялістичних програм не мали теперішні українські партії в Галичині, так на ділі ні одна з них не має в собі змагання до основної соціяльної і хочби тільки політичної переміни. Продов-

жається стара галицька політика конпахтів, торгів, уступок і згоди. Опозиція, нераз дуже гучна і бурхлива, все скидалася на бунт вірних слуг за те, щоб їм дозволили вірно служити, все м'якла від ласкавого цісарського слова, обіцянки або формально-національної уступки і кінчалася згодою не то вже з світовими, а й з нещасними австрійськими порядками. Тільки зміни, що колишні політичні заходи окремих людей помалу виростають в політику підростаючої кляси і клясового інтересу. Але звязи поміж нею і потребами народної маси не було і нема. В останній час, дні проби і міри, українська політика в Галичині без сумніву і вагання притакнула рікам народної крові і трупови на трупі.

В остатніх вісімнадцяти роках Франко не брав діяльної участі в громадськiм життю, але не переставав придивлятися йому і оцінювати. І так мало змінилося, що він кінчив своє реформаторське діло тим, чим його почав, критикою українського громадянства в Галичині, його національного розуміння, культурности, освіти, праці, характеру і громадської чесноти.

І не міряв кірцем того, що в чвертку влазилося. Давав дуже не високу оцінку тому національному і культурному розумінню, котре виявлялося в політиці галицького Народного Комітету, в українській пресі, в гучно-патрі-

отичиний та пустій поезії молодших галицьких письменників, чи в решті в заходах митрополита Шептицького.

І до смерти не кінчив боротьби з тим національним тишем, котрому за свій вік присвятив цілу літературу злоби і ненависти. Се тиш так званого рутенця, чоловіка тупого, лінивого до думаня, непорушного, брудного, еґоїстичного, заполоханого всякою новиною і рабського перед кожною властю. З такими рутенцями стрінувся Франко в ранній молодости і до кінця не переставав розкривати їх перевагу в галицькій політиці і культурі. За сорок літ вони не переродились, тільки крикливим язиком маскують своє рутенство.

Так мало змінилося, що Франкові статі проти австрофільства, служби правительству, клерикалізма, націоналізма, можнаб без зміни перепечатати сьогодні і вони булиб так-же на часі і так-же без успіха сьогодні, як були двацятьцять літ і двацять літ тому назад.

І ніхто не подумає, що не сорок і не трицять а лише десять літ тому Франко так писав про чесність в українськiм громадськiм життю: Як у гнилім рідкім болоті всі предмети звільна тратять свої острі контури і набирають слизьких, круглястих форм, так і в нашiм суспільнім життю звільна затрачується почуте того, що справедливе, чесне та дозволене чесному чоловікови, а що ні, затрачується

здібність реаговани на неморальні вчинки інших. Люде не тільки не вміють реагувати на погань довкола себе, але стратили можливість навіть відчувати її.

Нема великої переміни і не виресли навіть для неї тверді та цінкі люде.

Навіть відношини поміж Франком і українським громадянством в Галичині до самого кінця майже не змінилися. Товариші прискакували і, не видержавши покуси, скоро відскакували. Його прихильники, він говорив, були найбільш собі прихильні. Правда, з того часу як він покинув політичну діяльність, його перестали лаяти і зневажати, та все ще оглядалися з недовірчивістю і страхом, чи часом не надумається і не вернеться. Щойно тоді, як невилічима недуга зломила його руки і мозок, Франко перестав бути для українського громадянства в Галичині скаженим вовком. Його почали величати як великого поета і паради на його честь робили навіть ті люде, в котрих кожде слово і кожда думка були запереченем його духа. Внутрішнього відношення воно не змінило. В сирітстві духовім, казав Франко, він карався весь вік.

Недовго перед послідною недугою, котра була вже могилою для його духа, він здавав собі рапорт з свого життя в поемі про того пророка, що в великім пориві вирвав був народ рабів з єгипетської неволі. Весь вік, весь труд,

все, що мав в життю, він їм віддав, для них страждав і горів і трудився. Приймаючи невдячність, наруги і рани сорок літ мов коваль клепає їх серця і сумління, щоб з нетямучих рабів сотворити народ. Сорок літ звав їх до походу, щоб через пустиню, підбої та труднощі спровадити в величній обіцяний край свободи і чести.

Тай все пусто і марно. Вкінці його голос зомлів, в тяжкий час проби і міри проводирями стали ошуканці і дурні і рішили, щоб опльований і побитий каменем був кождий, хто посміє накликати народ до бунту і до зміни. І ледаче кочовисько рабів прокляло всякий бунт, боротьбу, поступ і зміну. Від наруги і каменя пішов пророк вмирати на степовім шляху.

В самоті і спритстві духовім, з омерзінням до бруду і погани довкола себе, з свідомістю що перемогли ошуканці і дурні, з почутем що весь вік страждав і трудився пусто та марно, зійшов Іван Франко в могилу.

Та чи справді все пусто та марно? Чи справді затоптаний в болото весь його труд і страждання? Чи справді сліду по собі не лишило його реформаторське діло?

В горячці великих поривів і кипучого труду так могло здаватися самому Франкові, не дождавшому тої великої зміни, до котрої

рвалася вся туга його духа. Результатів його праці не помічає й теперішнє українське покоління, бо воно в них вирросло і приймає їх як щось звичайне, конечне, що все було і мусить бути. Та проте ті результати єсть.

Їдучи залізницею помічається розкішний краєвид, парадну стацію, задушливий дим паровоза, гуркіт коліс і свист сигналів, але, звичайно, не звертається уваги на минулу та забуту працю тих робітників, що рівняли шлях, гатили греблі, копали тунелі, двигали залізо і построїли залізну дорогу. Хто живе в хаті, той тішиться її комфортом і нарікає на невгоди, але, звісно, ледви знає як називався той муляр, що рився землі, місив глину, гнувся під сволоками і клав камінь на камінь, поки стануло пристановище людям.

Бідна та хата, в котрій розвивається українське народне житє, темна, холодна, в осени дощ затікає, зимою снігом замете, тай злодії бушують, чужі і хатні. І кождий відчуває ту невгоду і кождий бачить тих господарів-політників, що розжились в українській хаті та величають себе її ласкавими панами і патріотичними опікунами бідних чинцівників. Але забувається, що Іван Франко сорок літ робив чорну роботу, рився в землі і двигав камінь на камінь, щоб ту хату збудувати. І вона єсть, та українська хата, і дає українським людям захист і можливість жити,

розвиватися, заводити комфорт і культуру, творити силу і кінець кінців вигнати панів чужих і своїх.

Туно і тяжко посувається українська справа вперед. І не раз більше політичного диму та патріотичного свисту ніж дійсного поступу. Та проте вона поступає. І поступає лаби, хочби навіть великі та славні провідники перестали свистати і пускати нам дим в очі. Але для того поступу забутий каменярь мусів сорок літ лупати скалу і рівняти шлях.

Якби не було, а теперішнє покоління може жити, розвиватися і стреміти до кращої будучности. А в той час, як Іван Франко піднімав свій каменярський молот, не було ні життя ні стремління, була тільки мертва руїна. І по руїні снувалися забиті та заморені мужики, п'ятсотлітною неволею зведені мало не до стану нерозумної худоби. І гурток духовних і світських інтелігентів, відрізняючихся від нерозумної худоби лиш обрядом і азбукою, хрестився богу, молився цісареві і ждав прибільшення платні.

І коли сьогодні український селянин в Галичині почуває себе чоловіком, прагне світла, волі і людського життя, відчуває соціальні, культурні і національні потреби, коли сьогодні українська народна маса перестала бути безвольною чередою, що гне шиї в ярма і не противиться найтяжчим ударам, коли

вона хоч не має сили та має волю боротьби і визволення, коли вона в боротьбі почуває солідарність і в солідарности творить силу, коли з тої маси виділяються все частійше одиниці знаючі собі і народови вихід з нужди і неволі, і коли українська справа в Галичині перестала бути справою кількох інтелігентів і робиться справою народною, коли вона перестала бути справою азбуки і віри і робиться справою народної культури і національної вільности, коли українство в Галичині помалу ломить на собі урядову кригу і зливається з всеукраїнським народним рухом, — то треба тямити що в те живе діло відродження Іван Франко вложив весь свій вік, весь свій труд, всю силу мисли і чуття. Для нього відрікся особистого щастя і радостей життя, для нього страждав і трудився. І трудом без міри і пожертвованем цілого життя він його зробив.

І коли самозвеличені і самопевні проводирі народні лишать по собі тільки патріотичний гвалт і крик, і коли з гучних та славних національних здобутків, успіхів і побід нашого часу зостанеться тільки дим, що ще будучим поколінням виїдати ме очі, — то Іван Франко сотворив діло, з нетямучих рабів переродив народ.

Крик і галас заглухне, вітер дим розвіє і тільки сумний спомин лишить по собі те ма-

ле і марне покоління. Але wraz з українським народом перейде в пам'ять віків його найліпший і найвірнійший син, великий робітник української землі, Іван Франко.

Ціна 15 центів

**Чистий дохід на Українську Народну Школу
в Salem, Mass.**

**Українська Друкарська і Видавнича Спілка
Ukrainian Printing & Publishing Co. Inc.
19 E. 7th Street, New York, N. Y.**